

УДК 342.34

DOI 10.32755/sjlaw.2024.01.

Доній Н. С.,

доктор філософських наук, професор,
професор кафедри економіки та соціальних дисциплін,
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0001-7933-887X

МЕДІАЦІЯ ЯК ПРИКЛАДНА ФОРМА ГЕРМЕНЕВТИКИ

Зазначено, що починаючи з другої половини ХХ ст. прагнення домовлятися, яке приходить як реакція на події Другої світової війни, детермінує два феномени: новий сплеск інтересу до герменевтики та до процедури порозуміння/медіації. Як правило, медіація подається як сукупність навичок та компетенцій, але при цьому часто ігнорується філософсько-методологічний компонент, покладений в основу цього феномена. Обрунтовується позиція, що медіація є прикладною формою герменевтики, добрі знання суті якої дозволяє сторонам суперечки досягти усвідомленості власних позицій та надалі порозумітися під час ухвалення виваженого спільного рішення.

Ключові слова: герменевтика, медіація, пізнання, тлумачення, розуміння, індивід.

Постановка проблеми. Новітній соціальний простір характеризується декількома тенденціями, які дуже часто між собою вступають у суперечності та провокують конфлікти і непорозуміння між індивідами. З одного боку, соціальний простір підтримує суб'єктоцентризм і плекає ідею про неповторність, унікальність індивідів, а з іншого – він намагається унормувати, стереотипувати та типізувати індивідів, щоб соціальному простору було легше порозумітися з ними. Зазначені тенденції дають підставу для констатації факту, що сучасному індивіду дуже складно порозумітися та вибудувати відносини з Іншими, щоби більше він стикається зі значною кількістю перепон під час побудови кар'єри та виконанні поставлених перед ним завдань, якщо не має певного, затребуваного в першій половині ХХІ ст. набору soft-компетенцій, серед яких на провідних позиціях перебувають комунікативна і конфліктологічна компетентності та вміння розуміти, тлумачити і приймати вивірене, критично осмислене рішення.

Зазначимо, що починаючи з другої половини ХХ ст. прагнення домовлятися, яке приходить як реакція на події Другої

світової війни, детермінує два феномени. Перший – це новий сплеск інтересу до герменевтики як наукового методу. Такий сплеск був спричинений процесом наростання обертів соціальними і культурними детермінантами, сциентизацією світу та необхідністю розуміння наукової мови, породжених: а) запитом на розуміння наукової культури та інтерпретацію й переклад з науково-дисциплінарної мови на мову політичного дискурсу і повсякдення; б) потребою у впорядкуванні інформаційного простору, в середині якого перебуває людина і який пов'язаний з усвідомленням реалій її існування у зв'язці «минуле – теперішнє – майбутнє». Другий – це важливий феномен, який на початку ХХІ ст. набрав потужностей і продемонстрував запит застосування компетенції під час вирішення суперечок та конфліктів як на рівні відносин суб'єкт – суб'єкт, так і на рівнях суб'єкт – група та група – група. Йдеться про процедуру порозуміння-медіацію, феномен якої став переосмислюватися у США у 20–30-ті рр. ХХ ст., а з 60-х рр. був представлений як розроблена концепція медіації у її сучасній формі.

Враховуючи, що нами окреслено два феномени, які мають бути синтезовані та розкриті у цій публікації, то логічним буде окреслити **аналіз останніх досліджень і публікацій** також через представлення стислого викладу двох блоків наукових розвідок. Перший потужний підйом зацікавленості до герменевтики припав на середину ХІХ ст. – першу половину ХХ ст., коли відбувся герменевтичний поворот, який надав конкретики обґрунтуванню механізму розуміння та тлумачення людиною текстів. До науковців цього повороту належать засновники: «сучасної герменевтики як загального дослідження» Ф. Шлейєрмахер, герменевтики як методу дослідження гуманітарних наук В. фон Дільтей, онтологічної герменевтики М. Гайдеггер і тлумачення значення як інтерпретації Ф. Ніцше. Другий пік підйому інтересу в розвитку герменевтики вже пов'язаний з розгортанням герменевтичних концепцій Е. Бетті, Г.-Г. Гадамера, П. Рікера, які обумовили рішуче перетворення герменевтики з мистецтва розуміння/трактування текстів на науковий метод. Саме результати цих двох підйомів наприкінці ХХ ст. сприяли поширеності герменевтики як методології соціогу-

манітарних наук, а вітчизняним науковцям (І. Більжик, І. Косцовій, В. Лелеко, А. Мережко, І. Оніщук, І. Шутак та ін.) дали основу для долучення до кола дослідників, які всебічно досліджують і описують переваги застосування герменевтичного методу.

Щодо другого блоку, то на сьогодні медіація як феномен і процес має найпотужніші напрацювання в США. Так, впровадження технології медіації, запропонованої В. Лінкольном і Л. Томпсоном, сприяло створенню низки інститутів, де акцентування було на розробці нових механізмів вирішення ситуацій «зіткнення позицій». Значний внесок у поширенні практики медіації зробили Р. Фішер та У. Юрі, запропонувавши «гарвардський метод «принципових переговорів»» [1]. Присутність медіації в різних сферах життєпрактики людини детермінувало широку представленість публікацій щодо різних її аспектів. Дослідження медіації у соціокультурній сфері представлені в роботах Ф. Хайдера, Л. Фестінгера, Ф. Харарі, у сфері політичної науки практика медіації розкривається у працях Р. Дарендорфа, Г. Зіммеля, Л. Козера, в рамках конфліктології актуальною є розробка концепції наративної медіації Дж. Уінслейдом та Дж. Монком. Українській науковий дискурс щодо проблематики медіації представлено доробками Р. Гаврилюк, О. Кармаза, Б. Леко, Д. Лікарчук, П. Пацурківського, Т. Подковенко та ін.

Мета статті. Попри наростання інтересу до феномена медіації, на наш погляд, усе ще є потреба в посиленій порції рефлексії щодо неї вітчизняним науковим співтовариством. Така потреба детермінована фактом, що, як правило, медіація подається як сукупність навичок і компетенцій, але при цьому часто ігнорується філософсько-методологічний компонент, покладений в основу цього феномена. Отже, метою публікації є аналіз медіації як прикладної форми герменевтики, добрі знання суті якої як методу дозволяє сторонам суперечки досягти усвідомленості власних позицій та, в підсумку, порозумітися під час ухвалення виваженого спільного рішення.

Виклад основного матеріалу. Концепт «медіація» «тривалий час був відносно складним» [2, с. 204] і з часом він став «набагато складнішим через його використання як ключового терміна

в декількох системах сучасної думки» [2, с. 204]. Уільямс Р. зауважив, що в англійську мову термін «mediacion» увійшов у XIV ст. зі старофранцузького «mediationem» та пізньолатинського «mediate» для передачі значення «ділити навпіл, займати середнє положення, виступати в ролі посередника». Два найбільш ранні приклади використання терміна в англійській мові знаходимо в творах Дж. Чосера: «1) клопотання між супротивниками з сильним наміром їх примирення – “By the popes mediacion ... they been acorded” (Man of Law’s Tale, 1386); 2) засіб передачі чи дія як засіб: “By mediacion of this litel tretis, I purpose to teche ...” (A Treatise on the Astrolabe, 1391)» [2, с. 204]. Щодо третього значення «поділ навпіл», то воно вперше трапляється в англійській мові у 1425 р., але нині воно вважається застарілим.

На сьогодні й 1) та 2) стали звичними явищами в повсякденному і науковому дискурсах. Так, перший сенс неодноразово використовувався стосовно заступництва між Духом і світом, між ідеєю і об’єктом, чи в політичному сенсі як акт примирення чи спроби примирення опонентів. Поза залежністю від того, між ким є посередництво, його процес передбачав три стадії: а) знаходження центральної точки між двома протилежностями; б) опис взаємодії двох протилежних позицій усередині сукупності, до якої вони ймовірно чи реально належать; в) опис цієї взаємодії як такої, що сама по собі має власну форму. Тож можемо зазначити, що медіація – це зовсім не нейтральний процес взаємодії окремих форм, а активний процес, у якому форма посередництва змінює опосередковані речі (сутність) та вказує на їхню квінтесенцію.

Нині медіацію здебільшого розглядають як процедуру примирення сторін за участі посередника-медіатора, який допомагає сторонам сформувати певну спільну позицію та дійти до взаємоприйняттого рішення при збереженні ними контролю над процесом ухвалення рішення щодо врегулювання суперечки. Це фактично говорить про доволі потужний соціальний та світоглядний сенс медіації. Такий погляд є похідним від центрального положення більшості новітніх філософських підходів, які концептуально залежать від ідеї вагомого/суттєвого, а не просто нейтрального чи інструментального посередника.

Те, яким чином це визначається, має різні варіанти. Так, наприклад, в ідеалізмі сутності, що здаються окремими підосновами, насправді вже є або були частинами цілого, а завдання медіації – продемонструвати це. Ще один варіант використання всеосяжності (тотальності) продемонстрований у марксистській традиції, де підкреслюються нерозв'язні суперечності всередині того, що принаймні було тотальним утворенням: тоді посередництво іноді приймає сенс непрямого зв'язку.

Однак така всеосяжність на початку ХХ ст. змінилася багатоманітністю концептуальних підходів до людини і, в першу чергу, це відбувалося через призму ніцшеанства та фрейдизму, що детермінували виразну «кризу свідомості та розуміння». Криза стала основою для розвитку нових ідей та дисциплін. Наприклад, вона дозволила В. Дільтею стверджувати, що розуміння в соціогуманітарних науках фундаментально відрізняється від пояснень у природничих науках, бо розуміння являє собою певну методологію, що дозволяє, ґрунтуючись на мові, жестах, міміці та манері поведінки об'єкта, виносити суб'єкту судження про те, що інша людина має на увазі або відчуває. Долучаючись до ініціаторів антропологічного звороту, М. Гайдеггер змістив фокус наукової уваги з інтерпретації текстів на екзистенційну інтерпретацію людського буття. Здобутки в мовознавстві та лінгвістичній філософії акцентували увагу на факті, що мова в житті індивідів відіграє дві ролі – дозволяє пізнавати світ і спотворює його. Отже, увесь комплекс суджень, який мав би внести ясність, тільки ускладнив розуміння людиною себе та Інших, що ще більше посилює «кризу свідомості та розуміння» та дало початок так званій «ері невизначеності», проміжний пік якої наприкінці ХХ ст. відбувся завдяки появі постструктуралізму, який впроваджуючи «деконструкцію» декодував сенси, закладені автором у текст, та переорієнтував дослідників на семіотичне трактування світу, суб'єктивізацію і релятивізацію знання, бо «факти незліченні й не говорять самі за себе», а «асоціації ніколи не містять і не пропонують переконливого власного пояснення» [3, с. 31]. Межа ХХ – початок ХХІ ст. стала епохою прориву практик «вилучення значень», а найбільш впливовими і ефективними були

визнані герменевтика – «мистецтво розуміння в широкому сенсі слова» і семіотика – наука про знаки і знакові системи, яку можна вважати «методом у середині методу герменевтики» (Д. Зіборова).

Що ж являє собою сучасна герменевтика і чому медіація є герменевтичною за сутністю? Концепт «герменевтика» (з давньогрец. – ἑρμηνεύω, в латинській транскрипції – «hermeneuein») має в собі сенс «висловлюватися, виражати, тлумачити, інтерпретувати, перекладати», в якому розуміння розглядається як умова пізнання та осмислення буття. Загальноприйнятим є позиція, що концепт «герменевтика» є похідним від імені бога Гермеса (грец. Ἑρμῆς, лат. Hermes; у римлян – Меркурій), який був посередником між небом і людьми. Греки поважали Гермеса за вміння тлумачити веління Олімпу, бажання допомагати людям зрозуміти й знайти правильний напрямок руху в житті.

Тривалий час герменевтика розглядалася як практичне мистецтво, а не як організована теорія. Перехід від античного до середньовічного світогляду та розвиток християнства підштовхнули до зміни акцентів у герменевтиці та вивели її на інший рівень, в якому поєдналися філософсько-теологічні принципи тлумачення і пізнавальні потенції щодо Logos (Слова). Мабуть, найпершим у цьому акцентуванні став погляд християнського письменника-апологета Татіана, за яким Слово може бути або невисловлене, що належить Богу-Отцю до творення, або висловлене, яким Бог означив свою присутність у світі, або втілене, яке є граничним самовираженням Бога у цьому світі [4]. Новий поштовх цей напрямок отримав у доробку найвідомішого апологета Тертуліана, який звернув увагу на ідею *nominationis* та створив підґрунтя для розрізнення ідеї речі та ідеї знака, за допомогою якого пізнається конкретна річ.

Подальший розвиток герменевтики нашаровував нові й нові трактування і поняття тексту як речі й на сьогодні вже йдеться про те, що герменевтика виступає методологією соціогуманітарних наук [5], основною рисою яких є проблема розуміння досліджуваного об'єкта та всебічний розгляд системи «предмет – метод розуміння – суб'єкт». Щодо останньої складової системи, то в рамках герменевтики суб'єкт – завжди активний, індивіду-

алізований, він є втіленням соціального плюралізму, тож має право і можливість залишатися собою та докладати зусиль до реалізації власного життєвого проєкту. Суб'єкт передбачає обов'язковість зовнішньої та внутрішньої свободи, де перша – безмежна, а друга – має межею інтереси Іншого. Відповідно, затребуваним для суб'єкта стає процес пізнання себе та пізнання Іншого, хоча ані суб'єкт, ані Інший при контакті, як правило, не ставлять перед собою спеціальних пізнавальних задач. Однак до певного часу і науковці здебільшого ігнорували цю складову герменевтики.

Уперше акцентував увагу на гносеологічній складовій герменевтики в семантичному, екзистенційному і рефлексивному аспектах П. Рікер. Семантичний аспект, на думку філософа, виявляється під час дослідження прихованого за очевидним і корельованого з психоаналізом, структуралізмом, аналітичною філософією та екзегетикою сенсу. Щодо екзистенційного аспекта, то він передбачає пізнання різними способами та інтерпретацію різних модусів буття при проблематичності знаходження їх єдності. Рефлексивний аспект, за Рікером, є моментом самопізнання і покликаний обґрунтувати необхідність пізнання рефлексуючого через його суб'єктивацію.

Рефлексуюча людина, сама по собі, «зазнає на собі адекватний вплив процесу пізнання. <...> Рефлексія – це процес пізнання того, як ми пізнаємо» [6, с. 23–24]. «Пізнання примушує, – стверджують У. Матурана і Ф. Варела. Це змушує нас зайняти позицію постійної пильності проти спокуси певності. Це змушує нас усвідомити, що світ, який бачать усі, – це <...> світ, який ми породжуємо разом з Іншими. Це спонукає нас, тому що коли ми знаємо, що ми знаємо, ми не можемо заперечувати (собі чи Іншим), що ми знаємо» [6, с. 244–245]. З огляду на таке уявлення У. Матурано і Ф. Варела, українські дослідники Р. Гаврилюк та П. Пацурківський формулюють положення про те, що «конфлікт, який завжди передує медіації, є атрибутивним взаємозапереченням потреб та інтересів сторін інтересуб'єктивного відношення <...> конфлікт ніколи не може бути вирішеним у тій самій психологічній площині, у якій він виник, якщо його учасники займають чітко визначену позицію. Цей конфлікт може бути

вирішеним, на їх думку, якщо тільки його сторони перейдуть в іншу площину взаємодії, у якій є місце кожній з його сторін» [7, с. 271]. Таким чином, можна говорити, що медіація сконцентрована на пізнанні, передбачає вибудову дискурсу, а інструментом отримання знання для неї є текст/інформація.

Сторони конфлікту, вступивши в процедуру медіації, мають на основі пізної ними сутності конфлікту й чіткого усвідомлення/обґрунтування власної позиції сформулювати бажаний для них баланс міжособистісного відношення щодо опонентів і майбутнього. Відповідно, у процесі медіації затребувані три основні вміння герменевта, що є також основними вміння медіатора [5, с. 89–91]:

1. *Розуміння*, яке завжди скеровується спрямовуючим усвідомленням, а усвідомлення починається з самоусвідомлення в ситуації зіткнення з якимось проблемним текстом (висловлюванням). Проте розуміння може обернутися нерозумінням або, як це описав У. Еко «reading – misreading». Причинами такої метаморфози можуть бути або переоцінка, або недооцінка якихось фактів, що викладаються в тексті, якій у випадку медіації береться в широкому значенні. Наприклад, прагнення пояснити «важкі» місця може призвести до зворотного результату. Також причиною нерозуміння чи ускладнення розуміння може стати або недооцінка, або відсутність належної уваги до простих речей, бо деякі «... місця викличуть ускладнення тільки тому, що не були зрозумілі і більш легкі» [8, с. 41]. Справа в тому, що саме «прості» місця можуть стати злим жартом і «ведмежою послугою» з тієї причини, що здаються надто простими і часто ігноруються в плані об'єкта докладання інтелектуальних зусиль.

2. *Тлумачення*. Розуміння переходить у тлумачення, коли зміст тексту (висловлювання) не можна вивести безпосередньо із значення його складових слів, коли спільно зі знанням значення слів, відображених у словнику, потрібно ще й знання умов їх вживання в конкретній комунікативній ситуації. Тож виголошуючи фразу «Я розумію, що ти кажеш, але ніяк не розумію, що ти маєш на увазі», людина очікує, що отримає тлумачення у формі відповідей на запитання: «Що ти маєш на увазі?» чи «До чого ти це говориш?».

3. *Застосування*. Тлумачення трансформується в активність застосування в момент підпорядкування суто зовнішнім завданням: узгодити із загальноприйнятими уявленнями, спроектувати власні погляди, думки тощо.

Отже, можемо говорити про те, що медіація як прикладна форма герменевтики фактично передбачає розвиток певного алгоритму розуміння, тлумачення та ухвалення рішення, що входить до окремої медіативної технології, яка містить:

- вхідні параметри – сторони, що беруть участь у суперечці, які мають проблеми із саморозуміння власної позиції та розуміння позиції Іншого;

- процес медіації – альтернативний спосіб врегулювання суперечок за сприяння медіатора на основі добровільної згоди сторін з метою досягнення ними взаємоприйнятного рішення внаслідок отримання усебічного і об'єктивного особистого уявлення про ситуацію суперечки, пізнання та розуміння позиції та інтересів як власних, так й іншої сторони;

- медіатор(и) – посередники, які завдяки використанню професійно сформованих знань і вмій, до числа яких входять навички герменевтичного аналізу, допомагають сторонам медіації самопорозумітися й зрозуміти Іншого, і після цього успішно вирішити суперечку чи конфлікт у різних сферах;

- вихідні параметри – ухвалення обдуманого рішення з найменшими часовими втратами, укладання медіативної угоди.

Таким чином, медіація як прикладна форма герменевтики передбачає, що процедура медіації вихідною позицією має пізнання та розуміння сторонами власної позиції і позиції Іншого. Пізнання та розуміння є умовою порозуміння, фактично дозволяє стверджувати, що медіація – глибоко герменевтична, хоча дуже часто це взагалі не усвідомлюється і не акцентується як компоненти професійних знань медіатора.

Висновки. Сторони медіації, будучи суб'єктами, не ставлячи перед собою конкретного пізнавального завдання, у процесі медіації рефлексують щодо власної позиції та позиції іншої сторони, щодо власного досвіду і досвіду опонентів та з'ясовують, що саме призвело до конфлікту/суперечки. Пізнання, яке відбувається під час проходження процедури медіації, за характером дискурсивне

та містить у собі три складові «розуміння – тлумачення – застосування», що фактично вказують на медіацію як прикладну форму герменевтики. У рамках медіації герменевтика стає інструментом розкриття людського ставлення до Іншого та світу загалом.

Список використаних джерел

1. Fisher R., Ury W. *Getting to Yes: Negotiating Agreement Without Giving*. In. 3rd edition. London : Penguin Books, 2011. 240 p.
2. Williams R. *Key Words: A Vocabulary of Culture and Society*. New York : Oxford University Press, 1985. 343 p.
3. Waltz K. *Laws and Theories. NeoRealism and its Critics / R. Keohane (ed.)*. New York, Columbia University Press, 1986. P. 17–37.
4. Hunt E. J. *Christianity in the Second Century: The Case of Tatian*. Routledge Early Church Monographs. London and New York : Routledge, 2003. 240 p. URL: <https://www.taylorfrancis.com/books/mono/10.4324/9780203329122/christianity-second-century-emily-hunt> (accessed: 15.10.2023).
5. Доній Н. Є. Герменевтика як методологія соціогуманітарних наук. *Науковий вісник Сіверщини. Серія: Освіта. Соціальні та поведінкові науки*. 2020. № 2 (5). С. 80–93.
6. Maturana H. R., Varela Fr. J. *The Tree of Knowledge: The Biological Roots of Human Understanding*. Revised edition. Shambhala : Paperback, 1992. 231 p.
7. Гаврилюк Р. О., Пацурківський П. С. Медіація як цінність. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2023. 466 с.
8. Schleiermacher F. *Hermeneutics and Criticism And Other Writings* Edited by Andrew Bowie, Anglia Polytechnic University, Cambridge : Cambridge University Press, 1998. 328 p.

Donii N.,

Doctor of Sciences (Philosophy), Professor,
Professor of the Department of Economic and Social Disciplines,
Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-7933-887X

MEDIATION AS AN APPLIED FORM OF HERMENEUTICS

It should be noted that since the second half of the 20th century, the inclination towards negotiation, which emerged as a response to the events of the Second World War, has determined two phenomena: 1) a new surge of interest in hermeneutics as a scientific method; 2) has gained momentum and demonstrated a demand for the application of skills in resolving disputes at both the level of subject-subject relations and at the levels of subject-group and group-group. This involves the procedure of understanding (now more commonly referred to as mediation). The purpose of research

is to analyse mediation as an applied form of hermeneutics, a thorough understanding of which as a method allows parties in a dispute to become aware of their positions and subsequently reach an understanding when making a well-considered joint decision.

The conflict parties, entering the mediation process, must, based on their understanding of the conflict's essence and a clear awareness and justification of their needs and interests, formulate a desired balance of intersubjective relations with opponents and the future. Mediation, as an applied form of hermeneutics, presupposes that its procedure begins with the parties' knowledge and understanding of their own position and the position of the Other. Knowledge and understanding are conditions for mutual understanding, essentially allowing us to assert that mediation is profoundly hermeneutic, although this is often not consciously acknowledged and not emphasized as a component of a mediator's professional knowledge.

It is concluded that mediation parties, as subjects without setting a specific cognitive task for themselves, reflect on their own position and the position of the other party during the mediation process, considering their own experience and the experience of opponents, and clarify what precisely led to the conflict/dispute. The awareness gained during the mediation procedure is discursive in nature and includes three components: "understanding – interpretation – application", essentially indicating that mediation is an applied form of hermeneutics. Within the framework of mediation, hermeneutics becomes a tool for revealing human attitudes towards the Other and the world as a whole.

Key words: hermeneutics, mediation, awareness, interpretation, understanding, individual.

References

1. Fisher, R., Ury, W. (2011), *Getting to Yes: Negotiating Agreement Without Giving In*, 3rd edition, London, Penguin Books.
2. Williams, R. (1985), *Key Words: A Vocabulary of Culture and Society*, New York, Oxford University Press.
3. Waltz, K. (1986), "Laws and Theories", *NeoRealism and its Critics* / R. Keohane (ed.), New York, Columbia University Press, pp. 17–37.
4. Hunt, E. J. (2003), *Christianity in the Second Century: The Case of Tatian*, Routledge Early Church Monographs, Routledge, London and New York, available at: <https://www.taylorfrancis.com/books/mono/10.4324/9780203329122/christianity-second-century-emily-hunt> (accessed at 15 October 2023).
5. Donii, N. (2020), "Hermeneutics as a methodology of social and humanitarian sciences", *Scientific Bulletin of Severshchyna. Series: Education. Social and behavioral sciences*, № 2 (5), pp. 80–93.
6. Maturana, H. R. and Varela, Fr. J. (1992), "The Tree of Knowledge: The Biological Roots of Human Understanding", *Revised edition*, Shambhala, Paperback.
7. Gavrilyuk, R. O., Patsurkivskiyi, P. S. (2023), *Mediation as a value*, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi.
8. Schleiermacher, F. (1998), "Hermeneutics and Criticism and Other Writings Edited by Andrew Bowie", *Anglia Polytechnic University*, Cambridge, Cambridge University Press.